

Anton Arko*

Lik voditelja v osnovnošolskih berilih na Slovenskem pod nacistično okupacijo

The Cult of the Leader in Primary School Readers in Slovenia Under Nazi Occupation

Izvleček

Prispevek se osredotoča na berila, ki so se uporabljala v začetnih razredih osnovnih šol na Slovenskem med drugo svetovno vojno na nemškem zasedbenem ozemlju. Analiza tega gradiva razkriva kompleksne mehanizme indoktrinacije, ki se je vršila skladno z nacistično ideologijo prek šolskega sistema, kjer je bil učbenik eden ključnih instrumentov propagande. Vpliv oblasti se odraža v propagandnih prijemih, ki so bili zasnovani za vzgojo slovenskih otrok v duhu nacionalsocialističnih vrednot. Prispevek podaja vpogled v slikovni material, predvsem pa analizira besedila, konkretne primere pesmic, izrekov in zgodb, ki glorificirajo Nemčijo in Tretji rajh ter aktivno prispevajo h kultu osebnosti Adolfa Hitlerja. V sklepnem delu so predstavljene ključne ugotovitve ter skupne značilnosti besedil in slik, kar ponuja možnost za presojanje njihovega vpliva na razvijajoči se um tistega časa. S tem prispevek osvetljuje, kako so berila skušala oblikovati svetovni nazor otrok in kako so prispevala k širjenju ideologije, ki je imela daljnosežne posledice za slovenski narod in zgodovino.

Abstract

The article focuses on the readers used in the lower primary school grades in the German-occupied territory in Slovenia during World War II. Analysis of the materials reveals the complex mechanisms of indoctrination carried out in accordance with Nazi ideology through the school system, where the textbook was one of the key instruments of propaganda. The influence of the authorities is reflected in the propaganda techniques designed to educate Slovenian children in the spirit of National Socialist values. While the paper provides insight into the visual material, it primarily analyses the texts, i.e., specific examples of poems, sayings and stories that glorify Germany and the Third Reich, actively contributing to the personality cult of Adolf Hitler. The concluding section presents the key findings and common characteristics of the texts and images, offering an opportunity to assess their impact on developing minds at the time. The article thus sheds light on how the readers attempted to shape children's worldviews and contributed to spreading an ideology with far-reaching consequences for the Slovenian nation and history.

* Anton Arko, muzejski svetovalec, Slovenski šolski muzej, e-pošta: anton.arko@solskimuzej.si

Ključne besede: učbeniki, berila, nemška okupacija, šolstvo, Hitler, ponemčevanje

Keywords: textbooks, readers, German occupation, education, Hitler, Germanization

Uvod

V začetku druge svetovne vojne so Nemci ob okupaciji slovenskih krajev zasedli Koroško, Štajersko, razširjeno čez Savo, in Gorenjsko do Črnuč. Od vseh okupatorjev, ki so imeli skupen končni cilj – iztrebiti prebivalstvo in mu odvzeti narodno identiteto, je bi najbolj premočrten nemški okupator. Zaradi maloštevilnih etničnih Nemcev in dobre rasne ocene prebivalstva na Gorenjskem je bila težnja nemškega okupatorja, da se prebivalstvo čim prej ponemči.¹ Enega glavnih raznarodovalnih prijemov je prepoznal v šolstvu. Tako so bili hitro odstranjeni slovenski napisi na šolah, prepovedana je bila uporaba slovenskih imen krajev in šol, slovenske učitelje so zamenjali z nemškimi in otroke začeli poučevati v nemščini. Uporaba slovenščine je bila strogo prepovedana. Iz didaktičnega priporočila Helmuta Prascha, po izobrazbi učitelja, sicer pa člana SS-a in pooblaščenca za področje šolstva pri političnem komisarju v Kamniku, lahko preberemo: »Pri pouku načeloma govorimo samo nemško. Iz upravičenega ponosa se odpovedujemo tolmaču, saj želimo uresničiti tisto, kar piše na novi šoli v Senožetih v okraju Kamnik: 'Nemec je vladar sveta. Njegova volja ruši staro, ustvarja novo!'«² Za prekršek so bili otroci pogosto telesno kaznovani in sramoteni.³ Poleg nemških šol je okupator ustanavljal tudi nemške vrtce.⁴ Spomladi in poleti 1941 so nemške oblasti na Gorenjskem in Štajerskem pripravljale tečaje nemškega jezika tako za šoloobvezne otroke kot za odrasle. Poleg učenja nemščine so širili tudi nacistično propagando. V ruralnem okolju ti tečaji niso obrodili uspeha, saj je bilo v tem času na kmetijah in na polju največ dela. S šolo so bile povezane tudi mladinske nacistične organizacije, ki jih je ustanovila nemška oblast. Na Štajerskem *Deutsche Jugend*, na Gorenjskem *Kärntner Volksbundjugend*.

1 Damjan Hančič, Odnos nemškega okupatorja do slovenskih študentov z Gorenjske, *Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, 33, 2024, št. 2–3, str. 327.

2 Marko Trobevšek, Pri pouku načeloma govorimo samo nemško – Vpogled v didaktiko nacistične šole na zasedenem Gorenjskem, *Kamniški zbornik*, 26, 2022, str. 198.

3 Stane Okoliš, *Zgodovina šolstva na Slovenskem*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2009, str. 102.

4 Leta 1942 je bilo v nemške vrtce na Štajerskem vključenih 7762 otrok in 421 nemško naravnanih vzgojiteljic; Jože Ciperle, Andrej Vovko, *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1987, str. 79.

Zajemale so otroke od 7. do 12. leta starosti.⁵ Z jesenjo 1941 se je začelo novo šolsko leto, prvo od skoraj štirih pod novim režimom. Glavni predmeti so postali učenje nemščine, spoznavanje nemške kulture in zgodovine, petje in vojaške vaje. Za pouk branja v nemščini so na okupirano območje pripeljali berila, ki so jih tiskali večinoma v Gradcu, Berlinu in na Dunaju, nekaj malega pa tudi na slovenskem ozemlju. Iz pripovedi, arhivskih zapisov in žigov šol na prednjih straneh beril lahko ugotovimo, katere nemške šolske knjige so uporabljali tudi na Slovenskem. V nadaljevanju si bomo pogledali nekaj ideološko obarvanih začetnic, iz katerih so se učili najmlajši slovenski šolarji znotraj meja tretjega rajha.

Indoktrinacija in nacionalsocializem

Šolski sistem je pogosto tesno povezan z družbenimi in političnimi institucijami, kar pomeni, da so šole pod neposrednim vplivom državnih organov, ki nadzorujejo vsebino in metode poučevanja. V totalitarnih režimih se šola spreminja v nosilko propagande in prostor za indoktrinacijo mladih. Proces vključuje sistematično učenje določenih ideologij, vrednot in prepričanj, pogosto brez kritičnega razmišljanja. Lahko poteka prek kurikuluma in učnega načrta, to je z izbiro učnih predmetov in vsebin, ki so vključene v šolske programe. V ideološko usmerjenih sistemih 20. stoletja, v našem primeru v nacizmu, se je zgodovina pogosto prirejala, poudarjala se je *veličina* voditelja in upravičenost vojne. Učni načrt in kurikulum pa sta se udeležila v učbenikih ter v metodah poučevanja. Učbeniki so postali močna orodja indoktrinacije, in kot bomo spoznali v pregledu beril, je bil voditelj prikazan v izjemno pozitivni luči, opisan s superlativi. Učbeniki, predvsem berila, so pogosto navajali tudi citate voditeljev, s čimer se je posledično krepila njihova avtoriteta. Učiteljev slog poučevanja je posredno ali neposredno impliciral ideološke vrednote. Večkrat je lahko uporabljal avtoritarne metode poučevanja, podajal enostranski pogled na temo in zmanjševal sposobnost učencev, da bi razvili samostojno mišljenje. V prispevku se bomo dotaknili tudi simbolov, zastav, ikonografije in slik voditelja, saj je njihova uporaba ustvarjala čustveno vez z ideologijo in je lahko tako na zavedni kot na nezavedni ravni spodbujala nacistična čustva.

V uvodu smo predstavili nemške raznarodovalne ukrepe na področju šolstva, da pa so bili ti ukrepi usmerjeni tudi v vzgojo, da je šlo za indoktrinacijo slovenskih otrok, nam potrjujejo med drugim tudi omenjena Prascheva didaktična priporočila. V svojem leta 1943 spisanem Priročniku za mlade ravnatelje na Kranjskem je Prash podal naslednjo trditev: *»Tako odločni stojimo pod šolsko zastavo s kljukastim križem v vasi, ki je dostikrat odmaknjena od vsega sveta,*

5 Okoliš 2009, str. 102.

ter upravičujemo vsajeno zaupanje našega gauleiterja, da bomo izvršili firerjev ukaz.«⁶ V Praschevih didaktičnih navodilih lahko zasledimo še uvedbo šolskega jutranjega pozdrava: »Najbolj vnet fant bo vodja razreda. Ob vstopu učitelja v prostor zakliče: 'Achtung!' Skupina sunkovito vstane. Učitelj pozdravi. Mladina se glasno in kratko zahvali: 'Heil Hitler!'«⁷ Prasheva didaktična navodila niso bila osamljen primer, saj je nemška država strogo bdela nad prevzgojo otrok in mladine na vseh zasedenih območjih.

Vsaka oblast si ob vodenju države po svojih predstavah želi posredovati prebivalstvu svoje nazore, ideje in pravila, po katerih kasneje tudi utrjuje svoj obstoj na vrhu. Eden od načinov utrjevanja oblasti in posredovanja idej je tudi, kot smo omenili, prek šolstva in vzgoje, ki posameznika in skupine oblikuje v njihovem vrednostnem sistemu. Študije, ki proučujejo indoktrinacijo v izobraževalnem sistemu, prikazujejo paleto različnih pristopov, po katerih oblast gradi in utrjuje svojo pozicijo. Eden teh je oblikovanje lika voditelja oz. kulta osebnosti, ki je v središču raziskave pričujočega prispevka. Vladajoča ideologija oblikuje kult osebnosti z namenom, da osebo v središču kulta promovira za krepitev svoje moči oziroma vpliva. V našem primeru se je s pomočjo povzdigovanja Adolfa Hitlerja krepila moč in vpliv nacistične Nemčije.

Wir lernen Deutsch [Učimo se nemško], 1941

Ob začetku vojne je izšel tanjši učbenik, ki je bil natisnjen v Grobljah, kot je navedeno na prednji strani »*Druckerei Groblje bei Domschale*«. ⁸ Omembo berila in njegov namen lahko zasledimo v oktobrski številki časopisa *Karawanken Bote* iz prvega leta vojne, da je za okupirano slovensko ozemlje izšlo tudi: »15.000 izvodov pomožne knjige "Wir lernen deutsch" od profesorja Miklitscha. Ta velika dodelitev knjig šolam v Südkärnten je izdaten prispevek za včlanjenje novo pridobljenega ozemlja onstran Karavank v nemštvo.«⁹ Učbenik, ki ga je spisal Karl Miklitsch, je po svoji naravi berilo s slovnico in slovarčkom ter osnovami računstva. Napisan je v nemškem jeziku, razen navodil (pri začetnih vajah), ki so v slovenščini, in slovarčka v sklepnem delu. V učbeniku ni slovenskih lastnih imen. V prvem delu učbenika zasledimo vajo z naslovom *Wann etwas geschieht*, gre za pismo, odposlano z Bleda, naslovljeno na nekega Fritza. Zaključí se s pozdravom: »Heil Hitler! Dein Wilhelm. Veldes, am 28. Juni 1941.«¹⁰

6 Trobevšek 2022, str. 197.

7 Ibid., str. 199.

8 Karl Miklitsch, *Wir Lernen Deutsch*, Groblje bei Domschale, 1941, prednja stran.

9 50.000 šolskih knjig za Südkärnten, *Karawanken Bote*, slovenska izdaja, 11. 10. 1941.

10 Ibid., str. 27.

Med besedili, ki nagovarjajo k branju nemških časopisov in drugih besedil, lahko najdemo tudi kratke pesmice. Ena nosi naslov *Gebet*, kjer je v četrti vrstici zapisana beseda vodja, ki se nanaša na Adolfa Hitlerja z besedami: Bog daj našemu Führerju silo in moč za njegovo težko delo.

»Varuj, Bog, s svojo roko
našo ljubo domovino!
Daj za njeno težko delo
našemu Führerju moč in silo!
Odvrni našemu narodu bedo:
daj delo in vsakemu kruh!«¹¹

Med krajšimi besedili izstopa tudi naslov *Führerworte*, ki prinaša štiri Hitlerjeve izreke: »Mi smo minljivi, a Nemčija mora živeti! * Naučite se žrtvovati se za svojo državo! * Morate biti zvesti, morate biti korajžni, morate biti pogumni in morate oblikovati edinstveno, veliko in veličastno tovarištvo med seboj! * V tvojem ljudstvu leži tvoja moč.«¹²

Pomembnejše med besedili nosi naslov *Verschüttetes Deutschtum* in je natisnjeno s krepkim tiskom. Prepredeno je s poveličevanjem nemštva in z utemeljevanjem nemške kulturne tradicije v zgodovini Slovencev in v njihovem kulturnem spominu. Besedilo se začne: »Pod vodstvom Adolfa Hitlerja je nemško ljudstvo zlomilo verige, v katere so ga vklenile sovražne sile. Führer je v srcu Evrope ustvaril veličasten, velik imperij, kakršnega še ni bilo. Tudi naša neposredna domovina pripada temu ponosnemu imperiju.«¹³ Najbolj zanimiv je sklepni del besedila, saj predstavlja Adolfa Hitlerja kot prebujenega kralja Matjaža, ki narodu prinaša obljubljeni srečo in blaginjo.¹⁴ V nacističnih berilih, ki so bila v uporabi pri nas, je to najverjetneje edinstven primer utemeljevanja nove oblasti na podlagi slovenskega literarno-zgodovinskega konteksta.

11 Schütze, Gott, mit deiner Hand / unser liebes Vaterland! / Gib zu seinem schweren Werke / unserm Führer Kraft und Stärke! / Wende unser Volkes Not: / Arbeit gib und jedem Brot!; *ibid.*, str. 31–32.

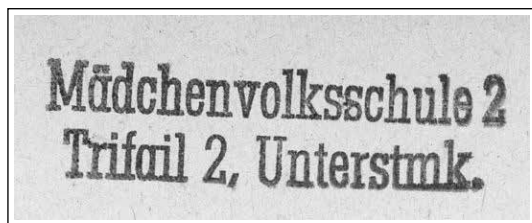
12 Wir sind vergänglich, aber Deutschland muß leben! * Lerne Opfer bringen für dein Vaterland! * Ihr müßt treu sein, ihr müßt mutig sein, ihr müßt tapfer sein und ihr müßt untereinander eine einzige, große, herrliche Kameradschaft bilden! * In deinem Volke liegt deine Kraft; *ibid.*, str. 33–34.

13 Das deutsche Volk hat unter der Führung Adolf Hitlers die Ketten gesprengt, in die es feindliche Mächte geschlagen hatten. Der Führer hat im Herzen Europas ein herrliches, großes Reich geschaffen, wie es noch keines gegeben hat. Auch unsere engere Heimat gehört nunmehr zu diesem stolzen Reiche; *ibid.*, str. 36.

14 Dieser »Kralj Matjaž«, von dem es heißt, er werde aus seinem vielhundertjährigen Schlaf erwachen und das Volk zu Glück und Wohlstand führen, ist in seiner ursprünglichen deutschen Gestalt gekommen, er heißt – Adolf Hitler; *ibid.*, str. 37.

Deutsches Sprachübungsbuch für Volksschulen [Nemška jezikovna vadnica za ljudske šole], 1943

Pričujoča knjiga je učbenik za drugi razred osnovne šole, natisnjen pa je bil leta 1943 na Dunaju. Da so ga uporabljali tudi na Slovenskem, nam pove žig »Mädchenvolksschule 2, Trifail 2, Unterstmk.«¹⁵ na prvi strani. Gre torej za drugo dekliško šolo v Trbovljah na tedanjem Spodnjem Štajerskem. Berilo, ki sestoji iz kratkih besedil in vaj, je opremljeno z dodelanimi ilustracijami. V prvem poglavju, ki nosi naslov *In die Schule geh ich gern* je upodobljeno dvigovanje nemške zastave pred šolo na prvi šolski dan, obravnavane pa so različne stvari, povezane s šolo: šolsko osebje, kaj vse počnemo v šoli in šolska oprema. Pri slednji lahko med predmeti najdemo tudi sliko voditelja: »Klop, miza, naslanjač, stol, tabla, kreda, škatla, peč, svetilka, Führerjev portret«¹⁶ Po tem dolgo ni ideoloških vsebin. Šele ob koncu naletimo na poglavje *Büblein, wirst du ein Rekrut ...*, ki prinaša podnaslov *Soldaten des Führers*, torej Hitlerjevi vojaki. Sledi podnaslov *Kämpfer für Deutschland*, kjer beremo: »Pimpf¹⁷ in deklica korakata za Adolfa Hitlerja in veliko Nemčijo. Možje v rjavih srajcah so vojaki jurišniki. Borijo se za Nemčijo.«¹⁸

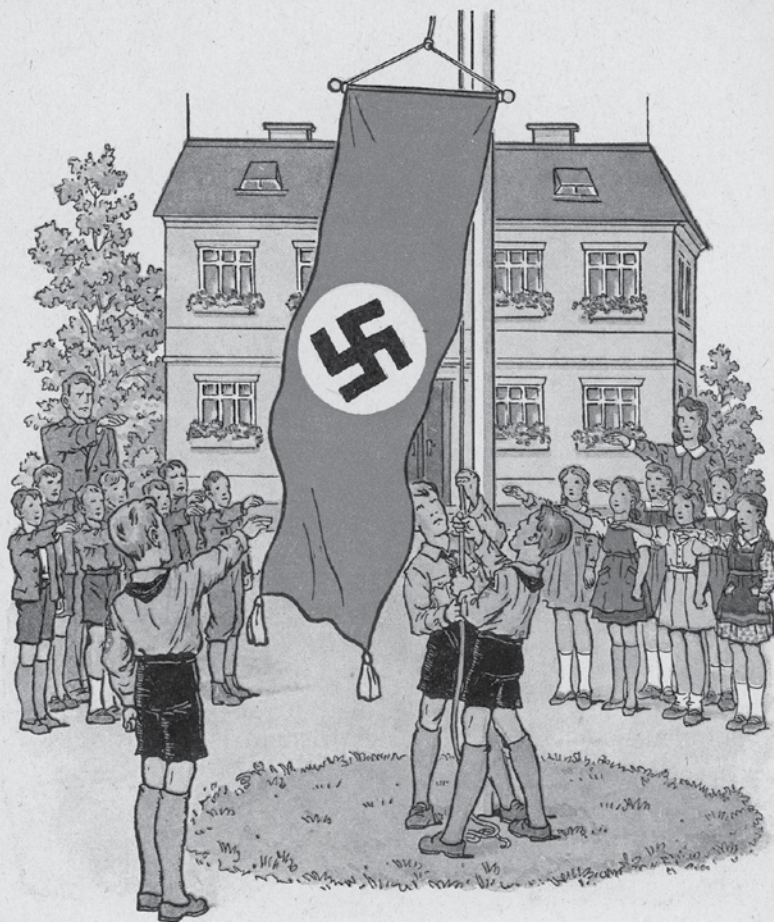
Žig šole na prvi strani
(Hans Hinteregger et al., *Deutsches Sprachübungsbuch für Volksschulen*, 1943, str. 1).

¹⁵ Hans Hinteregger et al, *Deutsches Sprachübungsbuch für Volksschulen*, Wien, Christoph Reiser's Söhne, 1943, str. 1.

¹⁶ Bank, Tisch, Sessel, Stuhl, Tafel, Kreide, Kasten, Ofen, Lampe, Führerbild ...; ibid., str. 5.

¹⁷ Čin otroka (fanta) v nacistični organizaciji Deutschen Jungvolks (Nemška mladina).

¹⁸ Der kleine Pimpf und das Jungmädchen marschieren für Adolf Hitler und Großdeutschland. (...) Die Männer im braunen Hemd sind die Soldaten der Bewegung. Sie kämpfen für Deutschland; ibid., str. 46.

1. In die Schule geh ich gern.

Erzählt: Was die Mutter für den Schulbeginn vorbereiten muß.

— Wie ich mit meiner Mutter Schulsachen einkaufte. — Meine neuen Schulsachen. — Der erste Schultag in der neuen Klasse. — Wie wir am ersten Tag die Fahne grüßten. —

Für kleine Leute [Za majhne ljudi], 1943

To berilo je izdala založba v Gradcu, natisnila pa tiskarna v Celju.¹⁹ Opremljeno je s fotografijami in ilustracijami. Žig »*Leitung der Volksschule in Krainburg*«²⁰ sporoča, da so učbenik uporabljali na osnovni šoli v Kranju.

Žig šole na sprednjem spojnem listu
(Gotfried Linder, Gustav Kaufmann, *Für kleine Leute*, 1943, spojni list).

Ko se sprehajamo po straneh tega učbenika, naletimo na besedilo z naslovom *Der Vater erzählt vom Führer*. Zgodba je odličan primer posega ideologije oz. indoktrinacije. Gre za vzgojo k ljubezni do voditelja, lahko bi celo rekli šolski primer gradnje kulta osebnosti prek učbenikov. »'Otroci,' pravi oče, 'hitro naredite domačo nalogo, zvečer vam bom pripovedoval o Führerju!' Otroci so zelo pridni. Naloge še nikoli niso bile dokončane tako hitro. (...) Nekoč sem imel srečo, da sem videl Führerja. Bilo je v Münchnu. (...) Vsi so dolgo čakali na Führerja. Končno je prišel njegov avto. Zelo počasi se je peljal skozi vrste ljudi. Führer je sedel v sprednjem delu avtomobila. Vsi so mu vzklikali in on se je zahvaljeval na vse strani. Neka mati je iztegnila proti njemu svojo deklico. Zdaj se je avto ustavil. Führer se je sklonil in otroka pobožal. Kako so se zasmejale njegove dobre modre oči! Führer ljubi vse otroke po vsej Nemčiji. Zato je mladim dovoljeno nositi njegovo ime: Hitlerjeva mladina.«²¹ Poglejmo si, kako s psihološkega vidika učinkuje besedilo na bralca. Otroci bodo za hitro opravljeno domačo nalogo nagrajeni. Postali bodo vredni tega, da jim bo oče pripovedoval o Hitlerju. Torej gre za stvar, ki jo morajo otroci ceniti in spoštovati. Nadalje v besedilu preberemo, kakšno srečo je imel

19 »Südost-Druck Cilli«. Gotfried Linder, Gustav Kaufmann, *Für kleine Leute*, Graz, Leykam – Schulbuchverlag, 1943, str. 2.

20 Ibid., spojni list.

21 Kinder, sagt der Vater, macht rasch eure Aufgaben, am Abend erzähl' ich euch vom Führer! Da sind die Kinder ganz fleißig. So schnell waren die Aufgaben noch nie fertig. (...) Einmal hatte ich das Glück, den Führer zu sehen. Es war in München. (...) Alle warteten schon lange auf den Führer. Endlich kam sein Auto. Ganz langsam fuhr es durch die Reihen der Leute. Der Führer stand ganz vorne im Wagen. Alle jubelten ihm zu, und er dankte nach allen Seiten. Da hielt ihm eine Mutter ihr kleines Mädchen entgegen. Jetzt blieb der Wagen stehen. Der Führer beugte sich heraus und streichelte das Kind. Wie seine guten blauen Augen lachten! Der Führer liebt alle Kinder in ganz Deutschland. Deshalb darf die Jugend auch seinen Namen tragen: Hitlerjugend; ibid., str. 118–120.

oče, da je v živo videl Führerja in da so ga vsi ljudje že dolgo čakali in ga pozdravljali, ko je z avtomobilom prišel mednje. Lahko bi rekli, da so čakali, da jih je počastil s svojo navzočnostjo. Naprej beremo, da so deklici od radosti zasijale modre oči, ko jo je pobožal Hitler. Torej je že otrok čutil, da je ta dogodek nekaj posebnega. Besedilo pa se zaključuje s trditvijo, da Hitler ljubi vse nemške otroke in je zato mladini dovoljeno nositi njegovo ime. To pomeni, da mora biti mladina hvaležna in si šteti v čast poimenovanje Hitlerjeva mladina. Zanimiva je sprevrženost besed, da je mladim *dovoljeno* nositi njegovo ime, čeprav gre za dejstvo, da je bila mladinska organizacija ustanovljena z namenom politične ideološke vzgoje. Celotno besedilo je premišljeno zgrajeno, da učinkuje na mladega bralca na način, da mu ostane občutje o nečem lepem, težko dosegljivem ter vrednem vsega spoštovanja in ljubezni. Ob besedilu stoji fotografija Adolfa Hitlerja in treh otrok v naravi.

(Gottfried Linder, Gustav Kaufmann, *Für kleine Leute*, 1943, str. 119).

Takoj zatem sledi še eno besedilo, ki je v celoti posvečeno Hitlerju in nosi naslov *Der Geburtstag des Führers*. Takole pravi: »*Sonce sije toplo. Danes je Hitlerjevo vreme, pravi oče. (...) Na velikem trgu je že veliko ljudi. Vsi imajo srečne obraze. (...) Veseli smo, da imamo svojega Führerja. Za vse nas skrbi kot pravi oče. Brez njega bi bilo v Nemčiji žalostno. Bog varuj Führerja še res dolgo! Po govoru vsi dvignejo roke in vzdikljejo: Živela zmaga!*«²² Tudi v tem besedilu lahko prepoznamo močno slo po ustvarjanju kulta osebnosti in s tem pripadnosti tretjemu rajhu. Spet gre za iste prijeme, proces normalizacije. Ko se pojavi Hitler, so vsi srečni, to postane norma. Spet gre za vzbujanje krivde oz. dolžnosti. Za nas skrbi kot pravi oče. Nenapisano sledi, da smo mu za to dolžni hvaležnost. In še Bog naj ga varuje. V otrokovi percepciji torej zraste izredno pozitivna podoba, ki nosi še blagoslov od zgoraj.

Tovrstne vsebine se nadaljujejo pod naslovom *Auf dem Festplatz*. Dogajanje je opisano kot prvomajski sprevod delavcev. Besedilo sklepajo naslednji stihi:

»*Smo Führerjevi vojaki v preprostih delovnih oblačilih.
Borimo se s kladivom in lopato za nemško ljudstvo in državo.*«²³

Prikazuje delavce, ki se kot Führerjevi vojaki na svoj način, torej s svojim delom borijo za nemški narod in deželo.

Naslednji zapis nosi naslov *Die Soldaten* in opisuje sprevod vojakov – gorskih lovcev ter ljudi, ki jih opazujejo. Besedilo obrne pozornost od vojakov k opazovalcem in pravi: »*Tudi moj sin je med njimi. Vsem fantom sijejo oči. Vsi hočejo postati Führerjevi vojaki.*«²⁴ Otrok, ki to bere, spozna, da je lepo, dobro in prav postati vojak za svojega voditelja. Da bi drugi fantje to radi žarečih oči storili.

Lesefibel Kinderwelt [Čitanka Otroški svet], 1941

Skoraj že ikonična čitanka, katere naslov bi lahko prevedli v *Otroški svet*, je opremljena z žigom osnovne šole v Kranju, kot prejšnja pa je bila tudi ta izdana v Gradcu. Vsebuje ogromno zanimivih ilustracij, ki prikazujejo vsakdanje življenje, vojaške parade in sprevide Hitlerjeve mladine.

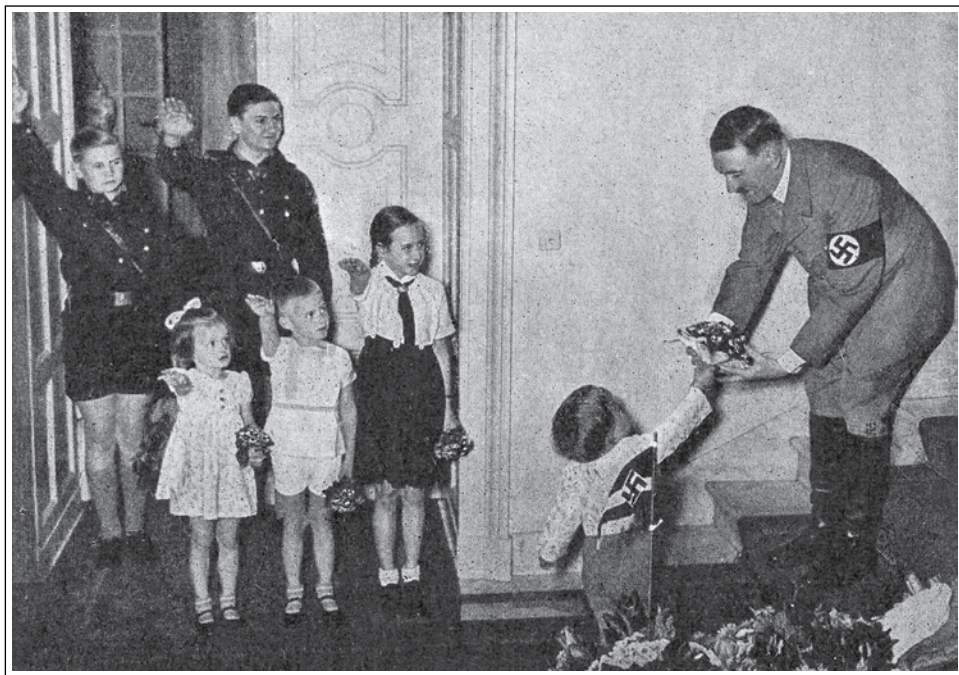
22 Es ist der 20. April. Die Sonne scheint warm. Heute ist Hitlerwetter, sagt der Vater. (...) Auf dem großen Platz sind schon viele Menschen. Alle haben frohe Gesichter. (...) Wir sind glücklich, daß wir unseren Führer haben. Er sorgt für uns alle wie ein richtiger Vater. Ohne ihn wäre es traurig in Deutschland. Gott erhalte uns den Führer noch recht lange! Nach der Rede heben alle die Hände und rufen: Sieg Heil! Sieg Heil! Sieg Heil!; *ibid.*, str. 120–121.

23 Wir sind des Führers Soldaten im schlichten Arbeitsgewand. Wir kämpfen mit Hammer und Spaten für deutsches Volk und Land; *Ibid.*, str. 135.

24 Mein Sohn ist auch dabei. Alle Buben aber haben leuchtende Augen. Sie wollen alle des Führers Soldaten werden; *ibid.*, str. 140.

Približno na sredini učbenika je poglavje 20. *April*, ki govori o Hitlerjevem rojstnem dnevu. Ob voščilu z željo po zdravju in dolgem življenju²⁵ sledi fotografija dečka, ki Hitlerju izroča šopek rož. Pod njo so zapisane tri pesmice. *Mein Führer!*, *Unsere Fahnen* ter *Deutsches Gebet*. Slednjo smo pod naslovom *Gebet* brali že v začetnici *Wir lernen Deutsch*. Tu pa pod drobnogled vzemimo pesmico *Mein Führer!*, ki postavlja Hitlerja v primerjavo s starši:

»Nate mislim in rad te imam kot oče in mati.
Vedno ti bom poslušen kot oče in mati.
In ko odrastem, ti bom pomagal kot oče in mati.
In ti se me boš veselil kot oče in mati.«²⁶

*Voščilo ob Hitlerjevem rojstnem dnevu
(Franz Brauner, Lesebibel Kinderwelt, 1941, str. 62).*

- ²⁵ Heute ist der Geburtstag unseres Führers Adolf Hitler. Wir wünschen ihm Gesundheit und ein recht langes Leben; Franz Brauner, Lesebibel Kinderwelt, Graz, Leykam – Schulbuchverlag, 1941., str. 62.
- ²⁶ Ich denke an dich und habe dich lieb wie Vater und Mutter.
Ich will dir immer gehorsam sein wie Vater und Mutter.
Und wenn ich groß bin, helfe ich dir wie Vater und Mutter.
Und freuen sollst du dich an mir wie Vater und Mutter; ibid.

Pesmica, ki izkorišča podobo staršev v propagandne namene, vzgaja otroke – bralca najprej k ljubezni do Hitlerja, nato k poslušnosti in nadalje k pomoči. V sklepnem delu pa sporoča, da bo otrok za vse zgoraj naštetu nagrajen s tem, da se ga bo Hitler veselil, kot se ga veselita oče in mati. Glagol *veseliti se* bi lahko v povezavi z osebnim zaimkom v četrtem sklonu razumeli tudi kot *biti ponosen*, pri čemer bi pomenilo, da bo Hitler ponosen nanj, kakor sta to tudi starša.

Poglejmo si še štirivrstičnico *Unsere Fahnen*, ki sledi:

»Pozdravite zastave,
pozdravite simbole,
pozdravite Führerja,
ki jih je ustvaril.«²⁷

Ti kratki stihi pozdravljajo Hitlerja kot stvarnika nacistične zastave in simbolov. Poglavlje o Hitlerjevem rojstnem dnevu pa se zaključi z ilustracijo spreveda Hitlerjeve mladine in pripisom: »Našemu voditelju se zahvalimo s trojnim vzklikom Pozdravljena, zmaga! Za Adolfa Hitlerja se bojujemo, z Adolfom Hitlerjem zmagujemo!«²⁸

*Parada Hitlerjeve mladine ob rojstnem dnevu Adolfa Hitlerja
(Franz Brauner, Lesefibel Kinderwelt, 1941, str. 63).*

²⁷ Grüßet die Fahnen / Grüßet die Zeichen / Grüßet den Führer / Der sie schuf; *ibid.*

²⁸ Wir danken unserem Führer mit einem dreifachen Sieg Heil! Für Adolf Hitler kämpfen wir, mit Adolf Hitler siegen wir!; *ibid.*, str. 63.

Naslednje besedilo govori o prvem maju, prazniku dela. Pripoveduje o revščini, ki je pestila nemški narod, ker je bilo ogromno ljudi brez dela. Ker so bili brez dela, so pogosto živeli v stiski, lakoti in vesplošnem pomanjkanju. Vse dokler ni Adolf Hitler postal voditelj nemškega naroda. Segel je s svojo močno roko in zagotovil delo, s tem pa tudi kruh. Tovarne in drugi obrati so zopet začeli obratovati in tako je Hitler revščini naredil konec. Zapis se sklepa z besedami: »In za vse to se imamo zahvaliti našemu Führerju Adolfu Hitlerju. (...) Tako praznuje vse Nemčija s svojim Führerjem Adolfom Hitlerjem praznik dela.«²⁹ Kakor opažamo skozi branje tega in podobnih besedil, so vsebine prežete z moralizmom, kaj so ljudje dolžni storiti, kako se spodobi obnašati, ter dejstvom, ki se največkrat pojavlja v čitankah iz časa nacistične okupacije, da morajo biti voditelju hvaležni.

Zadnja stran pred kazalom ima naslov *Was der Führer sagt*. Zapisani sta povedi, ki opozarjata na pomembni dejstvi, da je nemški fant Nemec in da bo nemško dekle postalo nemška mati. Sporočilo je torej sugestija k rodovitnosti nemškega naroda. »Nemec, ne pozabi, da si Nemec! Nemka, zapomni si, da boš postala nemška mama! Naj vas pozdravimo v nemščini: 'Naš pozdrav vedno in povsod: Heil Hitler!'«³⁰

Deutsches Lesebuch für Volksschulen, Erster Band [Nemško berilo za ljudske šole, prvi del], 1942

Pregled nadaljujemo z nemškim berilom za prvi razred osnovne šole, ki so ga prav tako kot predhodne učbenike uporabljali na okupiranem slovenskem ozemlju. Tudi ta učbenik ima na spojnem listu žig *LEITUNG der Volksschule in Krainburg*. Avtorji niso znani. Z izjemo zadnjega poglavja je celoten učbenik napisan v gotici. Med angažirano vsebino nas pritegne zapis z naslovom *Der schönste Geburtstag*, ki pa ne govori o rojstnem dnevu Adolfa Hitlerja, temveč neke deklince. Izpostavimo dele besedila, ki zopet slikajo prijetno vzdušje ter kažejo na veselje in srečo tega dekleta, ki je imelo možnost videti Adolfa Hitlerja ter se z njim celo pogovarjati: »Berta je smela z mamo potovati v Berchtesgaden. 'Je Führer tam?' Da, trenutno je v svojem domu na Obersalzbergu. 'Mati, gremo jutri v Obersalzberg!' – 'Jutri?' pravi mama, 'tam bomo praznovali tvoj rojstni dan!' – 'Ničesar si ne želim, le Hitlerja bi rada videla!' (...) Medtem ko ljudje čakajo, klepetajo in se razgledujejo, se vrata odprejo in Führer zakoraka proti njim. 'Pozdravljen! Pozdravljen!' vsi vzklikajo in dvigujejo roke v nemški pozdrav. (...) (Berta, op. a.) zakliče z jasnim glasom: 'Danes imam rojstni dan!' Führer se zasmije, odpre vrtna

29 Und das alles haben wir unserem Führer Adolf Hitler zu verdanken! (...) So feiert ganz Deutschland mit seinem Führer Adolf Hitler den Tag der Arbeit; *ibid.*, str. 64.

30 Deutsche Knabe vergiß nicht, daß du ein Deutscher bist! Deutsches Mädchen, gedenke, daß du eine deutsche Mutter werden sollst!« Sledi nemška himna in pozdrav: »Unser Gruß sei immer und überall: Heil Hitler!; *ibid.*

vrata, prime deklico za roko in jo prijazno popelje skozi vrt. (...) Führer jo sprašuje, ona pa njega. Toliko si imata povedati in se tako veselo smejita. Ona si želi za vselej ostati tam. (...) Potem (mama, op. a.) vstane, poda Führerju roko: 'Hvala!' ter ga pogleda z očmi, ki sijajo kot spomladansko sonce.«³¹

Po prebrani propagandni zgodbi, ki je mojstrsko strukturirana in ciljno naravnana, otroku ostane prijetno občutje, morda celo zavist do dekleta, ki je imelo možnost srečati se s Hitlerjem; ta je cenjen, spoštovan ter obenem človeški in dostopen. S tovrstnimi zgodbami se tako že v otroštvu prepričljivo gradi pozitivna voditeljeva podoba.

Takoj na naslednji strani imamo že znano pesmico z naslovom *Gebet* in izreke Adolfa Hitlerja pod naslovom *Der Führer spricht*. Sledi znano, malce predelano besedilo *Der 1. Mai*, ki se sklene: »Slava Führerju, ki tako spoštuje delo in delavca! Dvignite zastavo!«³²

Deutsches Lesebuch für Volksschulen, Zweiter Band [Nemško berilo za ljudske šole, drugi del], 1941

Serija nemških čitank za osnovne šole se nadaljuje z učbenikom za drugi razred, ki se je uporabljal v Kamniku, na kar nakazuje zapis na spojnem listu: »*Schulbucherei der Hauptschule*³³ Stein.«³⁴ Tudi v tem berilu je večinski delež besedila zapisan v gotici. Tokrat se vsebine, vezane na voditelja, začnejo z zgodbo *Aus Hitlers Jugendzeit*, ki se začne s Hitlerjevim rojstvom in opisom njegove mladosti. Zaradi slikovitosti primera si pogledjmo daljši izsek besedila: »*V šoli se je fant dobro učil. Toda veliko raje se je potepal po gozdovih in poljih z drugimi fanti. Vsi so ga z veseljem spremljali in pogosto je bil njihov vodja pri igrah. Oči so mu*

31 Berta durfte mit ihrer Mutter nach Berchtesgaden reisen. »Ist der Führer da?« Ja er ist gerade droben in seinem Heim auf dem Obersalzberg. »Mutter, gehen wir doch gleich morgen auf den Obersalzberg!« – »Morgen?« sagt die Mutter, »da wollen wir doch deinen Geburtstag feiern!« – »Ich wünsche mir gar nichts, nur Hitler möchte ich sehen!« (...) Während die Leute warten, plaudern und schauen, öffnet sich die Tür, und der Führer schreitet auf die Leute zu. »Heil! Heil!« Rufen sie alle und erheben die Arme zum deutschen Gruß. (...) (Berta, op. a.) ruft sie mit heller Stimme: »Ich hab' heut Geburtstag!« Der Führer lacht, öffnet die Gartentür, nimmt die Kleine bei der Hand und führt sie freundlich durch den Garten. (...) Der Führer fragt sie, und sie fragt ihn. So viel haben sie sich zu sagen, und sie lachen so fröhlich dazu. Da möchte sie immer bleiben. (...) Da steht sie (Mutter, op. a.) auf (...), gibt dem Führer die Hand: »Danke schön!« Und mit Augen sieht sie ihn an, die leuchten wie die Sonne im Frühling; Deutsches Lesebuch für Volksschulen, Erster Band, Ostmärkischer Landesverlag, Wien, 1942, str. 56-57.

32 Heil dem Führer, der so die Arbeit und den Arbeiter ehrt! Die Fahne hoch!; Ibid., str. 59.

33 Hauptschule je sicer izraz, ki pomeni glavno šolo, tj. nadaljevalno šolo po prvih štirih letih osnovne šole, a ker učbenik v naslovu nosi besedo Volksschulen, kar označuje začetno osnovno šolo, bomo tudi ta učbenik vključili v pregled, saj so ga uporabljali tudi po drugih osnovnih šolah okupiranega ozemlja.

34 Deutsches Lesebuch für Volksschulen, Zweiter Band, Ostmärkischer Landesverlag, Wien, 1941, spojni list.

žarele od navdušenja med poukom zgodovine v šoli. Slišati o vojni in junakih, ja, to je bilo nekaj zanj! Še potem, ko je bil že dolgo doma, je še vedno razmišljal o vsem, kar se je naučil v šoli. Na učitelja zgodovine ima še vedno lepe spomine. Želel je izvedeti vse več o nemški preteklosti. Ni se mogel dovolj naučiti in kmalu ga to, kar je slišal pri pouku, ni več zadovoljilo. Iskal je knjige in veliko bral. (...) Med branjem in ogledovanjem slik so mu prihajale na pamet najrazličnejše misli, ki jih ni mogel dokončati. 'Oče, na slikah vendar ni nobenih avstrijskih uniform. Kako to?' – 'Takrat se nismo borili.' – 'Zakaj pa ne?' – 'Ne pripadamo nemškemu rajhu, ampak Avstriji.' – 'Ampak saj smo tudi mi Nemci.' – 'To je res – vendar ne Nemci iz rajha.' Ta beseda mu od zdaj naprej ni pustila miru. 'Ampak raje pripadam nemškemu rajhu,' je takrat odgovoril očetu. V njegovem mladem srcu se je prebudilo hrepenenje po združenem, velikem imperiju, ki bi zajemal vse Nemce.«³⁵ Tokrat je pred nami spet besedilo, ki prikazuje voditelja že v otroštvu kot pridnega, zagnanega, vedoželjnega in tovariškega. To pot so mu pripisane celo vodstvene sposobnosti. Prikazan je kot šolski zgled, kot vzoren učenec, kakršen naj bi bil vsak fant. V zaključek besedila je položena apologija priključitve Avstrije k Tretjemu rajhu. Premišljeno je predstavljena kot Hitlerjeva želja, utemeljena in lansirana v njegova otroška leta.

Besedilu sledi pesmica iz treh kitic, ki nosi naslov *Führer und Volk*. Pesem je slavlilne narave, Adolfa Hitlerja poveljuje na podoben način kot pesmi, ki jih poznamo iz svetovne literature in so posvečene različnim božanstvom. Tudi te stihe zlahka prepoznamo kot sredstvo za ustvarjanje kulta osebnosti. Poglejmo prevod:

»Mi smo ljudje,
ti si junak;
postavil cesarstvo
si trdno na svet!

35 In der Schule lernte der Junge gut. Viel lieber tollte er aber doch mit den andern Knaben in Wald und Feld umher. Sie folgten ihm alle gern, und er war bei den Spielen oft ihr Rädelsführer. Beim Geschichtsunterricht in den Schulstunden glühten ihm die Augen vor Begeisterung. Von Krieg und Helden zu hören, ja, das war etwas für ihn! Wenn er schon lange zu Haus war dachte er noch an alles, was er in der Schule gelernt hatte. Heute noch erinnert er sich gern an seinen Geschichtslehrer. Immer mehr wollte er aus der deutschen Vergangenheit wissen. Er konnte nicht genug erfahren, und bald befriedigte ihn nicht mehr, was er in den Stunden hörte. Er suchte nach Büchern und las viel. (...) Beim Lesen und Betrachten der Bilder kamen ihm aber allerlei Gedanken, mit denen er noch nicht fertig wurde. »Vater, auf den Bildern sind ja gar keine österreichischen Uniformen. Wie kommt das?« – »Wir haben damals nicht mitgekämpft.« – »Warum den nicht?« – »Wir gehören nicht zum deutschen Reich, sondern zu Österreich.« – »Aber wir sind doch auch Deutsche.« – »Das schon – aber keine Reichsdeutschen.« Dies Wort ließ ihm von nun an keine Ruhe mehr. »Ich möchte aber lieber zum Deutschen Reich gehören,« hatte er seinem Vater damals geantwortet. In seinem jungen Herzen erwachte die Sehnsucht nach einem einigen großen Reiche, das alle Deutschen umschließt; *ibid.*, str. 26–27.

*Ti naša si pot,
mi tvoj smo korak,
ti si naš cilj,
s seboj nas vzemi!*

*Ti orješ polje,
mi smo kot seme,
ti daješ nam novo podobo,
ti si dejanje (izvrševalec)!«³⁶*

Tej pesmi sledi še ena, ki zopet nosi naslov *Gebet* Molitev, a ni enaka pesmim iz že omenjenih beril. Poglejmo prvo kitico, v kateri je poleg prošnje za narod izražena tudi prošnja za Führerja:

*»Varuj, Gospod, z močno roko
naše ljudi in očetnjava.
Razsvetluj poti našega Führerja
s svojo milostjo in blaginjo!«³⁷*

Deutsches Lesebuch für Volksschulen, Dritter Band [Nemško berilo za ljudske šole, tretji del], 1942

Pregled nadaljujemo z učbenikom iste serije, ki se je uporabljal v tretjem razredu. Na prvi strani bralca pozdravi kratko domoljubno besedilo, ki se zaključí s pozdravom: *»Heil Hitler!«³⁸* Naslednja omemba voditelja je v besedilu *Der Führer besucht seine Volksschule*, ki slikovito pripoveduje o Hitlerjevem obisku osnovne šole, ki jo je obiskoval, o pogovorih z otroki in spominih, povezanih s šolskimi leti. Izpostavimo del, ki govori o tem, da Hitlerja ves narod slavi kot svojega voditelja, Führerja. *»Navadna, preprosta podeželska šola, neopažena kot na tisoče drugih v državi, pa vendar je pomagala prenesti toliko dragocenega znanja človeku, ki ga je celotno ljudstvo častilo kot svojega Führerja.«³⁹* In še del, ki mu pripisuje nadnaravne lastnosti: *»Svoj imperij je zgradil z genialnim umom in*

³⁶ Wir sind das Volk, du bist der Held; Du stellst das Reich fest in die Welt!
Du bist der Weg, wir sind dein Schritt; Du bist das Ziel, du reißt uns mit!
Du pflügst das Feld, wir sind die Saat; Du formst uns neu, du bist die Tat!; *ibid.*, str. 27.

³⁷ Schütze, Herr, mit starker Hand unser Volk und Vaterland!
Laß auf unsers Führers Pfade leuchten deine Guld und Gnade!; *ibid.*, str. 27.

³⁸ *Deutsches Lesebuch für Volksschulen*, Dritter Band, Ostmärkischer Landesverlag, Wien, 1942, str. 1.

³⁹ Eine einfache, schlichte Landschule, unbeachtet wie tausend andere im Lande, und doch hatte sie mitgeholfen, jenem Manne, den das ganze Volk als seinem Führer verehrt, so viel Wertvolles auf seinen Lebensweg mitzugeben; *ibid.*, str. 88.

z močjo titana (...)⁴⁰ Sledi izsek, ki pove, da je bilo največje veselje neke deklice stati pred Führerjem.⁴¹ Besedilo izraža tudi apologijo začetka druge svetovne vojne, ker naj bi Hitler na vse načine želel urediti spore z drugimi državami po mirni poti, a so bili vsi njegovi poskusi zavrženi in tako se je razvnela vojna.

Führer je v berilu naslednjič omenjen v slavlilni pesmi *Du sollst es wissen!*, ki ga povečuje nad vse na svetu. Pesem, še posebej prva kitica, je odličen primer povzdigovanja voditelja, prek česar se vzpostavlja kult osebnosti. Poglejmo njen prevod:

»To moraš vedeti: Nikogar na svetu
ne ljubijo milijoni src
tako kot tebe, moj Führer!
Zgledujemo se po tebi, ti si junak,
ki daje našim ljudem najvišjo posvetitev,
ti si Führer.

To boš občutil: kjerkoli živi Nemec,
v njem živi goreča zahvala
za tvojo zvestobo
in vsakdo, ki dvigne roko k tebi,
začuti skupnost in povezanost s teboj
na novo.«⁴²

Dalje v čitanki naletimo na zgodbo *Der Tote Kamerad*, ki pripoveduje o napadu komunistov na Hitlerjevo mladino. Opisuje trpljenje njihovega voditelja, ki je v hudih mukah na smrtni postelji dejal materi: »Mati, ne joči, vem namreč, da moram umreti za Hitlerja.«⁴³ Za Hitlerja je bilo torej vredno umreti.

O nastopu Hitlerjeve oblasti pripoveduje zapis *Der Tag von Potsdam*. Približno na sredi preberemo: »Adolf Hitler stoji pred velikim zlatim govorniškim pultom in razlaga namere svojega kabineta.«⁴⁴ Zaključi se s stavkom: »Minila je ura svetovnozgodovinske veličine.«⁴⁵

40 Eine einfache, schlichte Landschule, unbeachtet wie tausend andere im Lande, und doch hatte sie mitgeholfen, jenem Manne, den das ganze Volk als seinem Führer verehrt, so viel Wertvolles auf seinen Lebensweg mitzugeben (...) Sosehr er sonst mit der Ungeduld des Genies, mit der Kraft eines Titanen in seinem Reich baute (...); *ibid.*, str. 89.

41 Die Kleine wollte damit ausdrücken, daß es ihr allein schon die größte Freude war, so vor dem Führer zu stehen; *ibid.*

42 Du sollst es wissen: Niemand auf der Welt / wird von Millionen Herzen so geliebt, / wie du, mein Führer! / Wir blicken auf zu dir. Du bist der Held, / der unserm Volk die höchste Weihe gibst, / du bist der Führer.

Du sollst empfinden: Wo ein Deutscher lebt, / da lebt in ihm inbrünstig heiß der Dank / für deine Treue, / und jeder, der die Hand zu dir erhebt, / fühlt die Gemeinschaft und Verbundenheit / mit dir aufs neue; *ibid.*, str. 311.

43 Mama, nicht weinen, ich weiß, daß ich für Hitler sterben muß; *ibid.*, str. 315.

44 Vor dem großen goldenen Pult stehend, erklärt Adolf Hitler die Absichten seines Kabinetts; *ibid.*, str. 321.

45 Eine Stunde von weltgeschichtlicher Größe ist vorübergerauscht; *ibid.*, str. 322.

Sledi pesem *Mein Führer!*, ki pa ni enaka pesmi z istim naslovom iz berila *Kinderwelt*.

»Ko sem te prvič videl,
sem vedel: ti si zvestoba,
ti si moja volja in zapoved,
ti si tisti, ki nas vodi
naprej iz noči in težav.
Šele zdaj ima to življenje smisel:
spet sem našel pot domov.
Kjer koli stojim,
ob vsaki uri, vsak dan
sem združen z Nemčijo in s tabo.
Zato bom tvoj bojevnik in vojak,
pripravljen na vsako žrtev!«⁴⁶

Pesem izraža zaupanje, zvestobo in predanost Führerju – za vsako ceno. To-vrstna indoktrinacija močno vpliva na bralca mladih let, saj je pisana v prvi osebi. Pot do kulta osebnosti je lahko tlakovana tudi s takimi pesmimi.

O Hitlerju govori še besedilo *Auf Haus Wachenfeld*, ki opisuje dogodek, ko na stotine ljudi prihaja pred Hitlerjevo letno rezidenco z namenom, da bi ga videli, slišali ali se morda z njim celo rokovali. Prihajajo različne skupine ljudi, med njimi tudi Hitlerjeva mladina iz Saške, ki s ponosom nosi Führerjevo ime, pri čemer avtor doda: »(...) najbolj pa Führer ljubi mladino.«⁴⁷ Avtor pravi, da je ta kraj za nemško ljudstvo postal skoraj romarski kraj.⁴⁸ Poglejmo si še ostale dele besedila, ki povzdigujejo Hitlerja. Zgodba pripoveduje, kako si je Hitler brez težav pripravljen odtrgati del prostega časa, da bi se srečal z ljudmi: »Toda vsi z veseljem počakajo. Vedo, da je Führer vesel njihove predanosti in da bo, četudi le za kratek trenutek, prekinil sestanke, s katerimi je zapolnjen njegov tako imenovani prosti čas, in pozdravil številne čakajoče.«⁴⁹ Bučni so pozdravi ljudi, ki so se pri-peljali z vseh koncev Nemčije, da bi se poklonili svojemu Führerju.⁵⁰ Izvemo še,

46 Als ich dich sah zum erstenmal, / da wußt' ich: du bist die Treue, / du bist mir Wille und Gebot, / der eine, der aus Nacht und Not / uns vorwärts führt aufs neue. / Erst jetzt hat dieses Leben Sinn: / Ich habe wieder heimgefunden. / Wo ich auch immer stehen mag, / Zu jeder Stunde, jedem Tag, / Bin ich mit Deutschland und mit dir verbunden. / Und so, bereit zu jeder Opfertat, / Will ich dein Kämpfer sein und dein Soldat!; *ibid.*, str. 359.

47 (...) der Führer die Jugend über alles liebt; *ibid.*, str. 362.

48 Ort, dar dem deutschen Volke fast ein Wallfahrtsort geworden ist; *ibid.*

49 Aber alle warten gerne. Sie wissen, daß der Führer sich über ihre Anhänglichkeit freut und daßer, wenn auch nur einen kurzen Augenblick, die Besprechungen, mit denen seine sogenannte freie Zeit ausgefüllt ist, abbrechen und die vielen Peiniger begrüßen wird; *ibid.*, str. 363.

50 Er geht mitten durch die Menge hindurch und kann sich kaum der stürmischen Begrüßung aller Volksgenossen erwehren, die da bunt zusammengewürfelt aus allen Teilen Deutschlands den Weg emporgestiegen sind, um ihrem Führer zu huldigen; *ibid.*

da nosi veter za Hitlerjem radostne vzklike odrešitve iz navdušene množice.⁵¹ Ta zgodba je, kot smo videli, prepredena z omembami Hitlerja, ki je vedno prikazan kot dobrodušen, vesel in dostopen človek, čeprav gre za voditelja naroda.

Berilo zaključujejo pesmi in kratki zapisi. Med njimi je pesem z naslovom *Der Jungvolkfähnrich*, kjer na koncu prve kitice zasledimo: »Smo nemški fantje, zvesti Führerju,«⁵² ter ob koncu druge: »Prizadeval si bom, da te bom vreden! Dam življenje za zastavo in Führerja.«⁵³ Znova imamo pred sabo pesem, ki poveljuje voditelja, tokrat do te mere, da je zanj vredno dati tudi življenje mladostnika.

Naslednja pesem nosi že znan naslov *Mein Führer*, ki pa prinaša spet novo vsebino oz. bolje rečeno nove besede in še večjo predanost Führerju. Poglejmo si prost prevod pesmi, kjer avtor v prvi kitici izpostavlja svojo predanost Hitlerju, kot junaki romantičnih pesmi z začetka 19. stoletja nagovarjajo svoje izbranke. Drugi dve kitici predstavljata avtorja kot Hitlerjevega dolžnika, ki je dolžan z veseljem opravljati delo za svojega dobrotnika.

»Zdaj sem te videl in v sebi nosim tvojo podobo.
– Ne glede na to, kaj se lahko zgodi, stal ti bom ob strani in ti bom zvest.

Uro mojega življenja si mi danes daroval,
da zdaj vse dni z vsakim utripom srca opravljam dela zate.

Tvojo podobo nosim v srcu, ta zdaj spremlja vsako dejanje,
s katerim se trudim zate in ki ga zate storim kot vojak v službi dela.«⁵⁴

Deutsches Lesebuch für Volksschulen, Dritter Band [Nemško berilo za ljudske šole, tretji del], 1944

Pregled nadaljujemo z istim berilom, z izdajo iz leta 1944. Prvo omembo Hitlerja najdemo v kratki dramski zgodbi z naslovom *Kinder zünden die Sonnenwendkerzen an*, kjer nastopajo oče in štirje otroci. Pri prižiganju svečk vsak od otrok izrazi svojo željo, pri čemer drugi otrok po vrsti pravi: »Svojo željo

51 Während er an uns vorbeifährt, hent er die Hand zum Grüß. Frohe Heilrufe der begeisterten Menge trägt ihm der Wind nach; *ibid.*

52 Wir deutsche Jungens sind, dem Führer in Treue ergeben; *ibid.*, str. 383.

53 Ihrer würdig zu sein, will ich streben! Geb' für Fahne und Führer mein Leben; *ibid.*

54 Nun hab' ich dich gesehen und trag' dein Bild in mir. / Was immer mag geschehen, ich werde zu dir stehen, ich halt' die Treue dir! Die Stunde meines Lebens hast du mir heut geschenkt, / die nunmehr alle Tage bei jedem Herzensschlage mein Handeln für dich lenkt. Ich trag' dein Bild im Herzen, es sieht nun jede Tat, / die ich für dich vollbringe, die ich für dich erzwingen als Arbeitsdienstsoldat. *Ibid.*

podarim Führerju, ki vedno misli na nas in na Nemčijo.«⁵⁵ Ta je postavljen kot zgled fanta, ki ima Führerja tako zelo rad, da je pripravljen svojo željo odstopiti njemu.

Nadalje zasledimo pesem slavlne narave, ki nosi naslov *Gelöbnis an den Führer* ter postavlja Adolfa Hitlerja na piedestal. Zaradi ilustrativnosti primera si jo pogledajmo v celoti:

»Kot zidovi stojimo okoli tebe v zvestobi in potrpežljivosti.
Nobena žrtev ni prevelika in pretežka, saj smo tvoji dolžniki.
Tiho se borimo v sveti vojni, ki nam jo je določila tvoja beseda.
Vemo le eno: zmaga in večnost Nemčije.
Prepričani smo, da bo tvoje delo uspešno, ker Bog razsvetljuje tvoje srce.
Od tvoje zmage miru bo svoboda prodrla čez ves svet.«⁵⁶

Pesem, ki povzdiguje voditelja, ne vzgaja bralca z besedami, kakšen mora biti, temveč mu sporoča, kakšen je⁵⁷ po svojem značaju (zvest in potrpežljiv) in v kakšnem odnosu je oz. se mora čutiti do Führerja (dolžnik). Na njegovo besedo gre v vojno in zaupa v njegovo zmago, z idealizirano podobo svobode vsega sveta.

Deutsches Lesebuch für Volksschulen, Vierter Band [Nemško berilo za ljudske šole, četrti del], 1939

Serijo učbenikov *Deutsches Lesebuch für Volksschulen* sklepamo z berilom za četrti razred, ki se začne s fotografijo, na kateri je portret Adolfa Hitlerja, kiparsko delo Arna Brekerja. Knjiga, ki je pisana v gotici, na 320 straneh prinaša razmeroma malo vsebin o Hitlerju, veliko pa je besedil, ki jih je spisal Hitler sam. Večinoma gre za vsebine njegovih govorov, pomembnejših izrekov ali delov besedila iz njegove knjige *Moj boj*. Knjiga je opremljena s fotografskim gradivom, ki prikazuje nacistične spomenike, simbole ter pomembnejša mesta in stavbe v Tretjem rajhu.

55 Mein Wunschelicht sei dem Führer geschenkt, der immer an uns und Deutschland denkt; *Deutsches Lesebuch für Volksschulen, Dritter Band*, Deutscher Schulverlag, Berlin, 1944, str. 49.

56 Wir stehn wie Mauern um dich her in Treue und Geduld.
Kein Opfer ist so groß und schwer, wir sind in deiner Schuld.
Wir kämpfen stumm den heiligen Krieg, den uns dein Wort geweiht.
Wir kennen nur das eine: Sieg und Deutschlands Ewigkeit.
Wir wissen, daß dein Werk gelingt, weil Gott dein Herz erhellte.
Aus deinem Sieg des Friedens dringt die Freiheit aller Welt. Ibid., str. 338.

57 Gre za posameznika znotraj kolektivne zavesti – vsi so taki, tudi jaz sem tak.

Prva vsebina, ki govori o voditelju, je osemvrstična pesem z naslovom *Hitler*. Pesem nakazuje poenotenje in stapljanje ljudstva s Hitlerjem, njegovih misli in dejanj z mislimi naroda. Vse skupaj pa povezuje vera v Nemčijo.⁵⁸

Berilo je prepleteno s Hitlerjevimi citati, tu in tam se pojavi tudi posredna omemba njegovega imena in priimka.

Deutsches Lesebuch für Volksschulen, Vierter Band [Nemško berilo za ljudske šole, četrti del], 1943

Pregled nemških osnovnošolskih čitank zaključujemo z istim berilom, z izdajo iz leta 1943, napis na prednji strani nas opomni, da se je berilo uporabljalo na Pragerskem. Ko ga odpremo, zagledamo mrko podobo Adolfa Hitlerja v vojaški opravi. Neposredno zatem je poglavje *Deutsche Art und deutsches Wesen*, naslov *Sippe und Volk* pa prinaša pomembnejše misli oz. izreke, štirje od šestih so Hitlerjevi.

Prvo besedilo v berilu, ki se vsebinsko dotika voditelja, ima naslov *Die Kraft der Heimat*. Pripoveduje o Karlu Steinbeilu, potomcu izseljencev, ki so najprej živeli v Rusiji, nato v Braziliji in nazadnje v Kanadi, kjer živi tudi sam. Pripovedovalec v prvi osebi govori o obisku pri Hitlerju. Izvemo, da je Karl zelo ljubil domovino svojih prednikov, se učil nemščine ter doma hranil več predmetov, ki so ga spominjali na Nemčijo. Nekega večera, ko sta s pripovedovalcem zgodbe sedela pri Karlu doma, je Karl prižgal radio in poslušal Hitlerjev govor. Med poslušanjem so mu po razbrzdanih licih tekale solze. Po koncu je v polomljeni nemščini spregovoril: »Obvlada stvar in jezik in ... svoje ljudi ... To je en velik človek.«⁵⁹

Tudi v tem berilu najdemo precej zapisov oz. misli Adolfa Hitlerja. Prvi zapis nosi naslov *Kein Volk kann ohne Bauern leben*⁶⁰ in – kot je že iz naslova razvidno – poudarja pomen kmečkega prebivalstva, v katerem ima vse ljudstvo zaslombo. Njegovo naslednje besedilo je *Achtung vor dem Arbeiter*⁶¹ in poveljuje delo, ki prispeva k ohranjanju naroda. O pomenu dela govori tudi *Sinn der Arbeit*,⁶² v katerem je delo opredeljeno kot služenje ljudem, kot pôrok za blaginjo naroda ter zagotovilo za brezskrbno starost. Naslednje Hitlerjeve besed so postavljene kot uvod v poglavje o nemških izumiteljih (*Von deutschen Erfindern*)⁶³ in marksizmu

58 Ihr seid viel tausend hinter mir, / und ihr seid ich, und ich bin ihr. / Ich habe keinen Gedanken gelebt, / Der nicht in euren Herzen gebebt. / Und forme ich Worte, so weiß ich keins, / Das nicht mit eurem Wollen eins. / Denn ich bin ihr, und ihr seid ich, / Und wir alle glauben, Deutschland, an dich!; *Deutsches Lesebuch für Volksschulen, vierter Band*, Union Deutsche Verlags-gesellschaft Berlin, 1939, str. 276.

59 Der meestert die Sach un die Sprak und ... sin Volk ... det is ein großer Mann; *ibid.*

60 *Ibid.*, str. 180.

61 *Ibid.*, str. 199.

62 *Ibid.*, str. 220.

63 *Ibid.*, str. 221.

(Deutsches Lesebuch, Vierter Band, 1943, prednja stran).

očitajo uničevanje človeške osebnosti, kulture, znanja, talenta in oviranje višjega razvoja človeštva. Pri pregledu dalje pod sliko delavca naletimo na citat, ki se nanaša na delo: »V prihodnosti bo obstajala le ena plemenitost – plemenitost dela. Adolf Hitler.«⁶⁴ Kot prejšnje poglavje tudi poglavje *Von deutschen Kunst*,⁶⁵ ki je pisano v gotici, začenjajo Hitlerjeve besede. Tokrat govorijo o umetnosti oz. čutu za umetnost, ki je bil dan nemškemu ljudstvu in je obenem dokaz višje narodove usode. Prav tako se poglavje *Vom werden des Reiches*⁶⁶ začinja s Hitlerjevo mislijo, da imperij, ki traja tisočletja, lahko nastane in raste le od znotraj. Naslednji Hitlerjev zapis ima naslov *Den Soldaten des ersten Weltkrieges*⁶⁷ in govori o junaških Nemcih v prvi svetovni vojni in o spominu nanje. Dve besedili pa je poleg drugih avtorjev prispeval Hitler pod naslovom *Der Jude, unser Erzfeind*.⁶⁸ Po pričakovanjih prikazujeta Jude kot sovražnike nemškega naroda, sleparje, grabežljivce in kradljivce. V protijudovskem besedilu, ki ga je pod istim poglavjem spisal Alfred Rosenberg, pa lahko zasledimo Hitlerjevo ime, kjer je omenjen kot rešitelj nemškega naroda pred Judi. »Z nacionalsocialističnim gibanjem je bilo v Nemčiji strmoglavljeno judovstvo, ki je bilo blizu svetovne nadvlade (...) in se ne sme nikoli več dvigniti na zemlji Hermana Osvoboditelja, Friderika Velikega in Adolfa Hitlerja!«⁶⁹ Naslednje besedilo Adolfa Hitlerja je vzeto iz njegove knjige *Moj boj* in nosi naslov *Die Bewegung nahm Ihren Lauf*.⁷⁰ Objavljen je tudi del Hitlerjeva govora *Adolf Hitlers Rede vor dem Volksgericht am 24. März 1924*.⁷¹ Pod naslovom *Das Gebet der Deutschen*⁷² pa je Hitler spisal molitev k Bogu, ki ga prosi blagoslova v boju in se zagovarja s spreobrnitvijo nemškega naroda. Za molitvijo stoji brez naslova pasus, ki je Hitlerjev nagovor slehernemu fantu, naj si svojo srečo sam izbori in naj se ne zanaša na nikogar drugega kot le nase.⁷³ Na mladino se nanaša tudi besedilo *Der Führer an die Hitler-Jugend auf dem Reichsparteitag in Nürnberg 1934*,⁷⁴ kjer Hitler polaga upe v nemško mladino in ji obenem nalaga dolžnosti in odgovornosti, da bi Nemčija postala in ostala velika ter se znebila razslojevanja na podlagi izobrazbe ali imetja. Poglavje *Führerworte*⁷⁵ združuje kratke Hitlerjeve izreke, ki se dotikajo različnih tem, povezuje pa jih poveličevanje lastnega naroda. Hitlerjeve misli so objavljene še v poglavju *Des deutschen*

64 Es wird künftig nur einen Adel geben – den Adel der Arbeit; *ibid.*, str. 261.

65 *Ibid.*, str. 265.

66 *Ibid.*, str. 282.

67 *Ibid.*, str. 398.

68 *Ibid.*, str. 404.

69 Mit der nationalsozialistischen Bewegung hat des Judentum, nahe an der Weltherrschaft (...) in Deutschland niedergeworfen und darf auf der Erde Hermanns des Befreiers, Friedrichs des Großen und Adolf Hitlers niemals mehr auferstehen!; *ibid.*, str. 405.

70 *Ibid.*, str. 408.

71 *Ibid.*, str. 416–417.

72 *Ibid.*, str. 428.

73 *Ibid.*, str. 429.

74 *Ibid.*, str. 429–432.

75 *Ibid.*, str. 432.

*Volkes Schicksalkampf*⁷⁶ in obravnavajo rasno čistost in odgovornost vsakega posameznika pred narodom. Hitler se v svojem nagovoru *Der Führer spricht zu seinen Danzigern am 19. 9. 1939*⁷⁷ obrača na nemške prebivalce baltskega mesta Gdansk,⁷⁸ ki je bilo od tega leta že pod nacističnim nadzorom. V govoru ne skriva zadovoljstva nad dejstvom, da je mesto, ki že dolgo pripada nemškemu narodu, končno priključeno Tretjemu rajhu.

Adolf Hitler je v berilu omenjen v zgodbi *Vom Getto zum Kurfürstendamm*, ki govori o prevari in sleparskem dejanju judovske družine Rubens, nato pa njihova ravnanja posplošeno predstavlja kot lastnosti vseh Judov. Teh *judovskih goljufij* ne bi bilo konec, če ne bi 30. januarja 1933 prevzel oblasti Adolf Hitler.⁷⁹

Besedilo *Der 9. November 1923* govori o neuspelem t. i. pivniškem puču, s katerim je Adolf Hitler dosegel širšo nacionalno prepoznavnost. Hitlerja prikazuje kot odločnega organizatorja dogodka, ki ga skrbi, da bi ne bilo nepotrebnih žrtev. »Kmalu zatem vidim Hitlerja, ki dvigne roko in zakriči: 'Ne streljajte!' Streljanje je kmalu ponehalo; ljudje so se dvignili.«⁸⁰

Nadaljujemo z zgodbo *Dr. Goebbels erobert Berlin*, ki pripoveduje o dogodku, ko imajo nacionalsocialisti zborovanje v dvorani, kjer sicer potekajo shodi komunistov. Pripoved opisuje krvav spopad med na eni strani komunisti in na drugi strani rjavosrajčniki ter enotami SS. Po spopadu, ki se je dobro izšel za nacionalsocialiste, pride do besede Jospeh Goebbels, ki v svojem nagovoru zbranim pove, da bo iz vrst rjavosrajčnikov prišel neznan človek, iz čigar krvi bo vstala Nemčija.⁸¹

Sledi Zapis *Eine Erinnerung an den Reichsparteitag in Nürnberg 1929*,⁸² ki je bil objavljen že v tretjem zvezku iste serije in ostaja v tem berilu nespremenjen.

Vom 29. Zum 30. Januar 1933 pa je besedilo, ki govori o nacističnem prevzemu oblasti. Prvi dan opisuje prijateljstvo med Goebbelsom, Goeringom in Hitlerjem ter navdušeno čakanje na naslednji dan, ko naj bi Hitler postal kancler. Opis drugega dne se začne z besedami navdušenja, ko naj bi prišlo na stotisoče ljudi pozdravit novega kanclerja.⁸³ Avtor popisuje tudi svoje navdušenje in govori o zgodovinski prelomnici. »Führer prihaja! (...) Ne govori niti nihče od nas ne govori. Toda v njegovih očeh so solze ganjenosti. Pripravljen je! Führer je imeno-

⁷⁶ Ibid., str. 447.

⁷⁷ Ibid., str. 447–448.

⁷⁸ Nemško Danzig.

⁷⁹ Hätte nicht der Führer am 30. Januar 1933 das deutsche Schicksal gewendet ind (...) Judenspuk ein für allemal ein Ende gemacht; *ibid.*, str. 404.

⁸⁰ Kurz darauf sehe ich, wie Hitler einen Arm erhebt und zurückruft: 'Nicht schießen!' Bald flaute dann auch die Schießerei ab; die Menschen richteten sich auf; *ibid.*, 415.

⁸¹ Am Schluß seiner Rede aber spricht er das große Wort von dem unbekannten SA.-Mann, aus dessen Blut einst Deutschland auferstehen wird; *ibid.*, str. 421.

⁸² Ibid., str. 422.

⁸³ Wir stehen oben am Fenster, und Unterttausende un Hunderttausende von Menschen ziehen im lodernden Schein der Fackeln am greisen Reichspräsidenten und jungen Kanzler vorbei und rufen ihnen ihre Dankbarkeit und ihren Jubel zu; *ibid.*, str. 427.

van za kanclerja. Svojo prisego je že prevzel v roke od predsednika rajha. Velika odločitev je padla. Nemčija je pred zgodovinsko prelomnico.«⁸⁴ Zapis se zaključi s hvaljenjem Hitlerja. »Vsi stisnejo Führerju roko (...) Čudovito je, kako preprost je Führer v svoji veličini in kako velik je v svoji preprostosti.«⁸⁵

O veselju nad rezultati referenduma v Posarju leta 1935, ko je 90 odstotkov prebivalstva glasovalo za priključitev k Nemčiji, govori besedilo *Gauleiter Bürckel meldet dem Führer das Abstimmungsergebnis*. Gre za zgodbe ljudi, ki so vložili ogromno truda, da so lahko prišli do volišča in glasovali za Nemčijo. Pripoved se sklene kot slavospev Nemčiji in predstavlja Adolfa Hitlerja kot njenega zavetnika. »To so, moj Führer, ljudje iz Posarja. Njihovo hrepenenje je Nemčija, njihova vera je Nemčija, njihova zvestoba je Nemčija! Adolf Hitler, bodi njihov zaščitnik, saj si ti Nemčija, naša Nemčija.«⁸⁶

Temu besedilu sledi že znana zgodba *Der Kurier*,⁸⁷ ki smo jo omenili v tretjem zvezku iste izdaje.

Zadnje besedilo, ki v tem berilu omenja Führerja, je *Fahnen über befreitem Land* in pripoveduje o dogajanju v Prusiji po prihodu nacizma na oblast. Ko domačini nekega dne na cestah opazijo Führerjev avto, z vriščem in vzklikanjem tečejo iz hiš, da bi mu prišli naproti. »Toda nenadoma nekaj ljudi prepozna Führerjev avto in zdaj jih ni več mogoče ustaviti. Navdušeno kličejo drug drugega: 'Führer, Führer je tu!' Prihitijo iz hiš.«⁸⁸ Na drugem mestu je opisano veselje otrok ob Hitlerjevem prihodu: »Otroci pa korakajo ob Führerjevem avtomobilu in nas s svojim živahnim, visokim glasom: 'Heil Hitler!' vodijo in ostanejo za nami kot zadnji pozdrav na koncu vasi, ko avtomobili spet pospešijo.«⁸⁹ Zgodba dalje govori o prečkanju nekdanje poljsko-nemške meje, ki je brez potrebe dvajset let ločevala Nemce na zemlji, ki je bila prej tisoč let nemška. Ko Hitler s spremstvom prispe v deželo Sudetov, avtor besedila vznemirjenje domačinov opisuje z začudenjem, da ljudje vnaprej čutijo in vedo, po katerih cestah se bo Führer peljal. »Govorice, da prihaja Führer, so se nekako razširile kot požar, in čeprav ne vemo natančno,

84 Der Führer kommt! (...) Er sagt nicht, und wir alle sagen auch nicht. Aber seine Augen stehen voll Wasser. Er ist soweit! Der Führer ist zum Kanzler berufen. Er hat bereits in die Hand des Reichspräsidenten seinen Eid abgelegt. Die große Entscheidung ist gefallen. Deutschland steht vor seiner historischen Wende; *ibid.*, str. 428.

85 Jeder drückt dem Führer die Hand (...) Wunderbar, wie einfach der Führer in seiner Größe und wie groß er in seiner Einfachheit ist; *ibid.*

86 Das, mein Führer, sind die von der Saar. Ihre Sehnsucht ist Deutschland; ihr Glaube ist Deutschland; ihre Treue ist Deutschland! Adolf Hitler, sei du ihr Schirmherr; denn du bist ja Deutschland, unser Deutschland!; *ibid.*, str. 435.

87 *Ibid.*, str. 438.

88 Aber dann plötzlich erkennen ein paar Menschen den Wagen des Führers, und nun ist kein Halten mehr. Jubelnd rufen sie es sich gegenseitig zu: "Der Führer, der Führer ist da!" Aus den Häusern kommen sie herausgelaufen; *ibid.*, str. 449.

89 Die Kinder aber traben neben dem Wagen des Führers, und ihr helles, hohes "Heil Hitler!" geleitet uns und bleibt am Dorfausgang, als die Wagen wieder ein schnelleres Tempo einschlagen, als letzter Gruß zurück; *ibid.*

po katerih poteh bo Führer prišel, prebivalstvo očitno ve še toliko natančneje.«⁹⁰ Veselje in hvaležnost med domačimi prebivalci, 'osvobojenimi' Poljakov, kot pravi avtor, je izraženo v rožah, ki so padale Hitlerju v pozdrav.⁹¹ Ta daljša pripoved opisuje tudi Nemce ob Visli, ki so zadnje dni pred prihodom nacistov preživeli skrivaje po svojih kletah, zdaj pa s solzami sreče stiskajo roko Führerju. »Zdaj stojijo tukaj, globoko pretreseni, držijo roko svojega Führerja in je ne želijo izpustiti. S solzami v očeh opisujejo, kako srečni so v tem trenutku. 'Tako dolgo smo te čakali, moj Führer,' iz srca pove ena od žensk.«⁹² Ko pa Führer zaključi svoj obisk v vzhodni Prusiji, se ljudstvo od njega poslovilo z rožami in drugimi izrazi hvaležnosti. »Ko Führer vstopa v svoj avto, se odrešeni nemški tovariši spet zgrnejo okoli njega. Podajo mu na hitro zvit šopek aster, zadnjih rož z njihovih vrtov, in ko se avto odpelje, izrečejo iste besede, ki jih poznamo iz Ostmarka⁹³ in Sudetov, iz Prage in Brna in Memela:⁹⁴ 'Führer, zahvaljujemo se vam!'⁹⁵ To besedilo, ki na mestih, ki jih sicer nismo izpostavili, ker niso prvi predmet raziskave, govori tudi o nasilju Poljakov nad Nemci v vzhodni Prusiji, je nastalo pred novoletnim pokolom Poljakov v mestu Bydgoszcz konec leta 1939. Zgodba prikazuje razumljivo le eno stran, sicer pa je ta učbenik izšel tri leta po tem krvavem dogodku, ki je v številkah močno prekašal poboje Nemcev.

Skupni imenovalec in njegovi odtenki

Po podrobnem pregledu beril, ki so se uporabljala v osnovnih šolah med nacistično okupacijo Gorenjske, slovenske Štajerske in slovenske Koroške, smo pridobili nekaj pomembnih ugotovitev, ki odražajo ideološko naravnost izobraževalnega sistema tistega časa. V vseh desetih analiziranih učbenikih se voditelj Adolf Hitler pojavlja na različne načine – bodisi v besedilih, kjer ga naslavljajo kot *Führer*, bodisi v slikovni predstavitvi. V štirih primerih je v učbenikih

90 Auf irgendeine Weise hat sich mit Windeseile das Gerücht verbreitet, daß der Führer kommt, und während sogar wir nicht genau wissen, welche Straßen der Führer fahren wird, so weiß es die Bevölkerung offenbar desto genauer; *ibid.*, str. 450.

91 Sträuße von Astern und Dahlien reichen sie dem Führer hin als schlichtes Zeichen ihrer tiefen Dankbarkeit; *ibid.*, str. 451.

92 Nun stehen sie hier und halten tief erschüttert die Hand des Führers und wollen sie gar nichts wieder loslassen. Mit Tränen in den Augen schildern sie, wie glücklich sie in diesem Augenblick sind. »Solange haben wir auf Sie gewartet, mein Führer« sagt eine der Frauen aus tiefstem Herzen; *ibid.*, str. 452.

93 Nacistična oznaka za zasedeno Avstrijo.

94 Del današnjega mesta Klajpeda v Litvi.

95 Als der Führer seinen Wagen besteigt, da umdrängen ihn noch einmal die erlösten deutschen Volksgenossen. Sie reichen ihm einen rasch gewundenen Strauß Astern, die letzten Blumen ihrer Gärten, und während der Wagen anfährt, sagen sie die gleichen Worte, die wir aus der Ostmark kennen und vom Sudetenland, aus Prag un Brünn und Memel: "Führer, wir danken!"; *ibid.*, str. 453.

potrjeno, da se je pojavljal tako v besedilu kot v vizualnem gradivu. Zanimivo je, da ni bilo primerov, v katerih bi bil voditelj predstavljen izključno slikovno, kar kaže tudi na pomembnost verbalnega sporočanja. Poleg tega smo opazili, da se z naraščanjem starosti učencev v učbenikih vse bolj povečuje število ideoloških vsebin, ki slavijo voditelja, kar nakazuje usmeritev takratnega izobraževalnega sistema, da bi mlade usmerjali k pozitivnemu dojemanju nacistične ideologije. Hermenevtična analiza razkriva, da je voditelj, kjerkoli je omenjen, vedno predstavljen v izjemno pozitivni luči. Njegove značajske lastnosti so idealizirane: prikazan je kot požrtvovalen voditelj, ki se ne boji izzivov, s trdno voljo in jasno vizijo za prihodnost, hkrati pa tudi prijazen in dostopen, kar naj bi spodbujalo občutek povezanosti z njim. Večkrat je njegov značaj orisan tudi s posebnim čutom za otroke.

Povedno je dejstvo, da besedila, ki se dotikajo Hitlerja, ne le vzbujajo pozitivna čustva, ampak jih izražajo na kolektiven način. Bralec, ki se prepoznava kot del te skupnosti, se ujame v čustveno dinamiko hvaležnosti in poveličevanja voditelja. Ta kolektivna dimenzija deluje izjemno močno in je zanimiva zato, ker na globinski ravni oblikuje identiteto otrok, tako da se počutijo dolžni ljubiti voditelja in mu biti hvaležni za njegove *pridobitve* in zasluge za narod, ki si jih lasti sam ali pa mu jih pripisujejo drugi.

Pod slikovnim gradivom, bogatim z nacistično ikonografijo, pogosto zasledimo tudi citate voditelja, ki so opremljeni z njegovim imenom in priimkom. To dodatno utrjuje njegovo vlogo, je avtoriteta in vzornik v očeh mladih ter kaže na sistematičen pristop k oblikovanju ideologije skozi izobraževalne vsebine. Ugotovitve lahko sklenemo s spoznanjem, da so učbeniki, natančneje berila, postali orodje propagande, ki je stremela k daljnosežnim posledicam na psihološko in ideološko oblikovanje prejšnjih generacij.

Viri in literatura

Viri

- Brauner, Franz: *Lesefibel Kinderwelt*, Graz, Leykam – Schulbuchverlag, 1941.
Deutsches Lesebuch für Volksschulen, Erster Band, Ostmärkischer Landesverlag, Wien, 1942.
Deutsches Lesebuch für Volksschulen, Zweiter Band, Ostmärkischer Landesverlag, Wien, 1941.
Deutsches Lesebuch für Volksschulen, Drititer Band, Ostmärkischer Landesverlag, Wien, 1942.
Deutsches Lesebuch für Volksschulen, Drititer Band, Ostmärkischer Landesverlag, Wien, 1944.
Deutsches Lesebuch für Volksschulen, Vierter Band, Union Deutsche Verlagsgesellschaft Berlin, 1939.
Deutsches Lesebuch für Volksschulen, Vierter Band, Union Deutsche Verlagsgesellschaft Berlin, 1943.

- Hinteregger, Hans et al.: *Deutsches Sprachübungsbuch für Volksschulen*, Wien, Christoph Reisser's Söhne, 1943.
- Linder, Gotfried; Kaufmann, Gustav: *Für kleine Leute*, Graz, Leykam – Schulbuchverlag, 1943.
- Miklitsch, Karl: *Wir Lernen Deutsch*, Groblje bei Domschale, 1941.

Literatura

- 50.000 šolskih knjig za Südkärnten, *Karawanken Bote*, slovenska izdaja, 11. 10. 1941.
- Ciperle, Jože; Vovko, Andrej: *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1987.
- Hančič, Damjan: Odnos nemškega okupatorja do slovenskih študentov z Gorenjske, *Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, 33, 2024, št. 2–3.
- Okoliš, Stane: *Zgodovina šolstva na Slovenskem*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2009.
- Trobevšek, Marko: Pri pouku načeloma govorimo samo nemško – Vpogled v didaktiko nacistične šole na zasedenem Gorenjskem, *Kamniški zbornik*, 26, 2022.

Avtorji prispevkov Šolske kronike št. 1, 34/LVIII, 2025

Anton Arko, prof. zgodovine in ruščine, muzejski svetovalec, Slovenski šolski muzej (naprej SŠM), Ljubljana.

Matic Batič, dr. zgodovinskih znanosti, znanstveni sodelavec, Študijski center za narodno spravo, Ljubljana.

Milena Černe, prof. zgodovine in nemščine, arhivistka, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici.

Robert Devetak, dr. zgodovinskih znanosti, znanstveni sodelavec, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana; doc., Fakulteta za humanistiko, Univerza v Novi Gorici.

László Göncz, dr. zgodovinskih znanosti, raziskovalec manjšinskega (narodnostnega) vprašanja, v pokoju.

Danijel Grafenauer, dr. zgodovinskih znanosti, višji znanstveni sodelavec, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.

Damjan Hančič, dr. zgodovinskih znanosti, znanstveni sodelavec, Študijski center za narodno spravo, Ljubljana.

Simon Malmenvall, dipl. rusistike, mag. zgodovine, dr. teoloških znanosti, kustos, SŠM; izr. prof., Teološka fakulteta, Univerza v Ljubljani.